

összhangot teremtsen. Fölveti azt a kérdést: sikerülhet-e ez? Haladt-e kultúránk? Ezt kérdőjelnek hagyja.

A pedagógust érintő fejezetek továbbá: A gyermekről. A tavasz ébredése. Mit köszönhetünk első tanítóinknak? A tanítás és nevelés értékéről.

Ezekben jut kifejezésre, mily nagyra becsüli Bárány Gerő a tanítás és nevelés munkáját, mennyire megérti a gyermeket és a generációk közötti nagyszerű összefüggést, s mennyire kapcsolatot tudja hozni a lét összes kérdéseit az egész kozmosszal.

Mindaz, amit itt vázlatosan előadtunk, csak arra szolgál, hogy áttekinthető képet adjon Bárány Gerő filozófiai felfogásáról s tájékoztassa az olvasót könyvének gazdag tartalmáról. De nem adhat képet arról a módról, ahogyan Bárány Gerő az olvasót az egyes problémákba bevezeti. Pedig könyvének egyik legnagyobb erénye éppen az, hogy az olvasót lassan, szinte észrevétlenül bevezeti a filozófiai gondolkodásba. Aki Bárány könyvét olvassa, meg fogja szeretni a filozófiát és a filozofálást, érezni s érteni fogja, mit jelent mindenkinek, aki tudománnyal foglalkozik, a filozófia, s mennyire szüksége van reá minden gondolkodó embernek. Meg vagyok győződve róla, hogy ez a könyv sok barátot fog szerezni a filozófiának, s azért mindenkinek legmelegebben ajánlom.

Weszely Ödön.

Neményi Imre: Apáczai Csere János. Születésének háromszázadik évfordulójára. Budapest, Lampel R., 1924.

Apáczai Csere János a magyar pedagógia és magyar tudomány történetének egyik legérdekesebb alakja. Egész élete küzdelmes vívódás a magyar kultúra érdekében, s a mostoha sors alkotó erejének teljében, élete derekán, 34 éves korában töri össze.

Neményi a magyar művelődéstörténet első kultúrpolitikusának nevezi, s ezzel egészen más és új beállításban mutatja be egész működését, mint azt eddig tették. Eddig Apáczainak fő érdemét abban látták, hogy Descartes filozófiáját szolgáltatta meg magyarul, s mint pedagógus, a gyulafehérvári, majd a kolozsvári iskolán nagy sikerrel működött. Neményi egész életét, mindenféle munkásságát egy nagy cél szolgálatába állítja, ez a nagy cél: a magyar nemzetet beállítani az európai kultúra munkájába a maga nemzeti nyelvének segítségével. Ugyanaz a gondolat ez, melyért Kazinczy lelkesül, mely Bessenyeit hevíti, s melyért Széchenyi is egész életén át küzdött.

Apáczai is, mint annyi más jelesünk, a külföldön való tartózkodás ideje alatt tapasztalta, mennyire hátra maradt a tudományban nemzetünk, s ekkor határozta el, hogy a nemzeti műveltség emelésén fog fáradozni. Ekkor érlelődik meg benne az a gondolat, hogy a tudományokat magyar nyelven kell hozzáférhetővé tenni a magyar nemzet szélesebb rétegei számára. Ennek a nagy kultúrpolitikai gondolatnak a szolgálatába akarja állítani Apáczai az iskolát. Gyulafehérvári székfoglaló beszéde *De studio sapientiae* már iskolaszervezési programm,

melyben felpanaszolja, hogy elmaradottságunk oka minden téren, az ipar, a gazdaság, a hadsereg terén egyaránt, az iskolázatlanság. Már ez a beszéd is vázlatos programját adja az iskolaszervezetnek, a tanulnivalók fölsorolásával, sőt a tanítás helyes módszerének alapelveivel. Végül ennek a gondolatnak a szolgálatában áll kolozsvári beköszöntője: *Oratio de summa scholarum necessitate*. Ez teljes programját adja egy nagy-szabású közoktatásügyi szervezetnek.

Ha ebből a szempontból nézzük Apáczai alakját és működését — s én azt hiszem, ez a helyes szempont —, akkor másképp fogjuk megítélni és értékelni, mintha főképp Descartes filozófiájának hirdetőjét, vagy Comenius didaktikai elveinek megvalósítóját látjuk benne.

Szegény Apáczai sorsa tipikus magyar sors! Egyszerű, szegény, de jó tanuló fiú, akit tanárai támogatnak, s mert tehetségesnek vélnék, külföldre küldenek az egyház ösztöndíjával. Hollandia egyetemén tanult: Franekerben, Leydenben, Utrechtben és Harderwijkben. Utrechtben filozófiai, Harderwijkben teológiai doktori diplomát szerez. Még ezután is kint marad két évig, s megnősül. Állítólag megkínálják az utrechti egyetem egyik tanszékével. Ennek az adatnak a hitelességét Bánóczy kétségbe vonja, Neményi Bethlen Miklós önéletrírásával s Seivert följegyzéseivel bizonyítja. (Johann Seivert: Beitrag zur Gelehrten-Geshichte der Siebenbürgischen Unger und Székler, Siebenbürgische Quartalschrift. V., 1907.) Seivert azonban Apáczai sajátkezü följegyzéseit használja forrásul.

Apáczait egyháza küldte ki, s így 1652-ben püspöke, Csulai György haza hívja a gyulafehérvári iskolához tanárnak. Apáczai örömmel tesz eleget a meghívásnak, hiszen hő vágya, hogy a tudományt magyarul taníthassa, ezért fogott hozzá *Magyar Encyclopaediája* kidolgozásához, melyből akkor már 8 ív ki volt nyomva.

A legnagyobb buzgósággal fog munkájához Gyulafehérvárt. A tanítványok szeretik, de tanártársai kevésbé. Van egy nagy bűne: több a többinél. Ezt valóban nem lehet megbocsátani. Úgy látszik, ez valamennyinek érzése, de kifejezést csak az mer adni neki, aki legtekintélyesebb, mert idegen. Ez Basire Izsák, I. Károly angol király volt udvari lelkésze, kit Bisterfeld halála után ennek helyére hitt meg II. Rákóczi György fejedelem. Nem volt nehéz Apáczai ellen vádpontokat találni, hiszen nyíltan Descartes követőjének s presbiterianusnak vallotta magát. A konzervatív felfogás szerint mindkét irány veszedelmes. Különösen a presbiterianizmus volt a fejedelem szemében veszedelmes, mert azonosították a puritánizmussal és independentizmussal. Ezek a protestáns egyházban a demokratikus irányt jelentették. I. Károly angol király megöletéséért Angliában a puritánokat okolták, s így a fejedelem szemében minden ezzel rokon irány veszedelmesnek látszott.

Kultúrtörténetünkben páratlan jelenet az, mely 1655 szept-

tember 24-én a gyulafehérvári iskola nyilvános vizsgálatán lejártszódot. Megjelent II. Rákóczi György kíséretével. Basire Izsák megnyitó beszédében az independensek ellen szólt. Közben azonosította az independenseket a presbiterianusokkal. Erre a beszédre a fejedelem így szólt: „Ha a tanítók között independens van: védje magát nyilvánosan“. Apáczai vette észre, mi készül itt. Magára vette a célzást, s kijelentette, hogy nem independens, hanem presbiterianus. Ezután Basire a presbiterianusokat támadta, s a fejedelem fölszólitotta Apáczait, hogy védje magát. Hiába mondta Apáczai, hogy nem készült vitára, vitázni kellett. Látva a fejedelem ingerültségét, természetesen nem állt mellé senki. Mire a fejedelem azzal végezte a vitát: „Isten engem úgy segéljen, Apáczai uram, a Medgyesi presbiteriumot, amíg én élek, ide be nem hozza keed. Más ne tanítson, mert Isten engem úgy segéljen, valaki más tanít, a Marosba vettetem, vagy a toronyból hányatom le“.

Ezzel Apáczai sorsa meg volt pecsételve. Állásától fölfüggesztették, s csak nagy nehezen, Lorántffy Zsuzsánna közbenjárására, kapott ötnegyed év mulva állást a kisebb kolozsvári kollégiumban. Itt nagy munka, az iskola újjászervezésének munkája, várt rá. Törhetetlen energiával fáradozott intézete emelésén. Az újjászervezett iskola megnyitó ünnepélyén mondta el említett nagyszabású beszédét 1656 november 20-án. Nem sokáig működhetett, mert már 3 év mulva elragadta a halál. Fiatalon, 34 éves korában halt meg. Így is mennyi becses alkotása maradt! Mennyi lehetett volna még, ha kedvezőbb körülmények között tehetsége a maga teljességében kifejlődik!

Az is hozzátartozik balsorsához, hogy nemcsak kortársai nem értették s nem méltányolták őt, hanem életrajzírói sem, s így az utókor sem adta meg, ami megilleti. Mert hiszen ki az utókor? Egy-egy életrajzíró, egy-egy kutató. Az első után ritkán jön olyan, aki revízió alá veszi elődjeinek ítéleteit s értékelését.

Neményi Imre ilyen kutató. 1893 óta beható tanulmányozás alapján fáradhatatlanul foglalkozott Apáczaiival, s több tanulmányt írt róla. Most végül nagyobb terjedelmű munkában méltatja egész életét s működését, s azt kívánja, hogy a neveléstörténelem változtassa ítéletét róla, de vele együtt Comeniusról is, mert a neveléstörténelemben Apáczai gyakran szerepel úgy, mint Comenius tanítványa.

Neményi azt bizonyítja, hogy Apáczai semmit sem vett Comeniustól. Neményi szerint: „Apáczai már csak annál fogva sem lehetett Comeniusnak követője és tanítványa, mert Comenius összehasonlíthatatlanul inferiorisabb tudományos képzettségű, kimondhatatlanul alacsonyabb szellemi szintájú és az összehasonlítást kizáróan szűkebb látókörű ember volt, mint Apáczai“. Állítását Adelung, Hormayr, Bayle, Kvaesala, Palacky műveiből vett idézetekkel bizonyítja. Comeniust fél-tanult, gyöngye jellemű és anyagi embernek tartja. A neve

alatt megjelent könyveket „valósággal üzemszerűen gyártotta“, — mondja. Nyelvtanítási módszerét Bateus Vilmos spanyol jezsuita atyától vette. Könyveit jórészt másokkal íratta. A Janua, Vestibulum stb. latin nyelvoktatási munkáiban Vechner volt munkatársa. A Didactica Magnában Hartlieb és Kinner segítettek neki, de ezenkívül munkatársai voltak: Ritschl, Colbovius, Ursinus, Hesenthaler, Weinheimer, Spliess, Peter Figulus és Rave. Így érthető meg, hogy 150 munkát hagyott hátra. Hírességét annak köszönheti, hogy kitűnően tudta önmagát adminisztrálni, életrajzírói pedig az ítéleteket egymástól vették át, s nem olvasták el munkáit.

Neményi könyvének legfontosabb eredménye kétségtelenül az, hogy revízió alá kell venni a Comeniusról és Apáczaíróról szóló értéktételeket.

Neményi át van hatva az Apáczaíró iránti lelkesedéstől, hősenek minden lépését szerető gonddal kíséri, minden szaváért rajong. Ezzel szemben Apáczaíró ellenfeleit nagyon kedvezőtlenül ítéli meg, s mindez nála erőteljes mondatokban, szuperlatívusokban jut kifejezésre. Nem a hűvös objektivitás hangján ír, hanem hevesen, szinte vulkánikus kitörésekkel. Ez a tiszteletreméltó hevesség talán nem találkozik a tárgyilagosság híveinek tetszésével, de a lelkesedni tudó olvasót magával ragadja. Könyvéből kicseng az a szemrehányás, hogy nem eléggé becsüljük meg azt, ami miénk! Neményi mindenestre nagy érdemeket szerzett Apáczaíró-kutatásaival. Könyve érdekes és szokatlan jelenség irodalmunkban. Aki a nevelés történetével foglalkozik, annak el kell olvasnia ezt a könyvet, mellyel Neményi nagy szolgálatot tett a magyar pedagógiai irodalomnak. *Weszely Ödön.*

Dr. Imre Sándor: A nőnevelés szervezése. Tanulmány. Megjelent a Kisdiednevelés 1925. évf. 1. számában. (15 l.)

A nőnevelés szervezésének kérdése mélyen lenyúlik a társadalmi élet gyökeréhez s ezért a jelenkor egyik legáltalánosabb érdekű problémája. Egyrészt a jelenlegi gazdasági helyzet, másrészt pedig a nő szellemi fejlődése teszi szükségessé annak a mérlegelését, hogy miképpen helyezkedjék el a nő a mai társadalmi élet keretében. A társadalom- és kultúrpolitika feladata tehát a nő társadalmi szerepének a vizsgálata és annak a megállapítása, hogy a nőnevelésnek minő szervezése biztosítja az erre a szerepre való előkészülést. Vagyis röviden: milyennek kívánjuk látni a nőt a jövő társadalmában és milyen legyen az a nevelés, amely célhoz vezet?

É kérdés eldöntésében igen eltérők a vélemények. Imre Sándor *A nőnevelés szervezése* című tanulmányában az új közneveléstől olyan nőt vár, „akinek műveltsége azonos értékű a férfiakéval, szakismerete nem kíván és nem is fogad el elnézést pályatársaktól vagy feljebbvalóktól, aki nem riad vissza az útjában levő nehézségektől, nem vár mástól gondoskodást — és mégsem válik nőietlenné, készen van az örök női hivatás